

от него се произвеждали гвоздеи и подкови, които намирали широк пласмент в Турция. В Анхиало се произвеждала морска сол, която се изпращала в Цариград. В приморските градове Созопол, Бургас, Анхиало, Месемврия и Варна се вършела търговия с дървен материал, а в придунавските градове Видин, Силистра и други през XVII и XVIII в. се добивала риба. Дунавската риба служила главно за вътрешна консумация, но често от нея се изпращала в Цариград и чужбина. Риболовството по крайбрежието на Черно-море се намирало в ръцете на гърци и турци.

През турско време в България достигнало голям разцвет занаятчийството. В Габрово, Търново, Шумен, Пазарджик и други градове се утвърдило касапството. Изготвели се големи количества консервираци месни продукти. Грамадно значение за стопанския живот на България имали абаджийството, гайтанджийството, терзийството, кожухарството, железарството (изработката на ножове, брадви, тюфеци и др.), казанджийството, обушарството, дърводелството, бояджийството и др. Главни центрове за добив на аби били Копривщица, Габрово, Сливен, Котел и др. Първоначално шаяка се изработвал на дървен стан, но през 19 в. в Сливен и Панагюрище бил въведен железен стан. По-късно в Сливен възникнала и първата текстилна фабрика. През втората четвърт на 19 в. гайтанджийството било най-развития клон от българската текстилна промишленост. Големи центрове за гайтанджийско производство били Сливен, Копривщица, Казанлък, Габрово, Карлово и Пирдоп. Дървеният чарк за произвеждане на гайтан през това време бил заменен с железен. Производството на аби, шаяци и гайтан извикало появата на бояджийство, тепавичарство, даракчийство и други занаяти. В Калофер, Карлово, Сливен, Котел и други градове се развило производство на килими. Когато била създадена редовна турска войска, в Цариград се образувала цяла колония от български абаджии и шивачи, които изготвяли дрехи за турската армия. Голям разцвет през първата половина на 19 в. достигнало мугафчийството, т. е. изработването на чували, въжета, чулове, козени пътеки, козаци и др. Все по това време значителни размери взела и металната индустрия: ножарство, казанджийство, кантарчийство, синджирджийство, налбанство, брадварство, чаркчийство и др. Център на тази индустрия станал град Габрово. В Казанлък и Карлово напреднало особено много казанджийството, защото били нужни казани за варене на розово масло. През първата половина на същото столетие се развило производство и на сапун и свещи. То било съсредоточено главно в Казанлък, Габрово и Търново. През втората половина на 19 в. българското земеделско и скотовъдно производство получило известен гласък. Засилил се износът на жито, кожи, дървен материал, пашкули и др. Данъчната политика на турското правителство обаче спъвала развоја на българското земеделско производство. Занаятите пък западнали, защото турският пазар бил завладян от произведенията на западната машинна индустрия. Особено силно била засегната българската текстилна индустрия, чиито произведения от местна вълна били конкурирани от европейските вълнени и памучни платове. След Освобождението настъпват условия за нов разраст на всички отрасли в стопанския живот на българския народ.

ГЛАВА II

ХРИСТИЯНСТВОТО НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ ДО ОСНОВА- ВАНЕТО НА БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА ВКЛЮЧИТЕЛНО

1. Християнството на Балканския полуостров до идването на славяните.

В днешна Македония, Гърция и Тракия християнството било утвърдено още през първите три века след Христа. Апостол Павел основал църкви в македонските градове Филипи (днес развалини на север от Кавала), Берия (днешният гръцки град Верия на юг от Воден) и Солун и в гръцките градове Атина и Коринт. За това ни свидетелствува книга Деяния на светите апостоли (гл. XVI и XVII) и откровенията от него до филипийците, солуняните и коринтяните послания. За църквата във Филипи през втория век полагал грижи св. Поликарп Смирненски, който написал до нейните членове послание, а за църквата в Гърция се споменава в указа на император Антонин Пий (138—160), който забранявал да се предприема нещо ново против християните. Няма сведения за църквата в Берия от това време, както и за църквите в Македония изобщо през III век. През първата четвърт на IV в. се споменава за солунски епископ, който участвувал на I вс. събор, а така също и за две нови епископии: Стобийска и Скулска, имената на чиито епископи се срещат в Синайския списък на отците, взели участие на I вс. събор (3:5).

През втория век Коринтската църква била прославена от трудовете на известния неин епископ Дионисий, който отправил и едно послание до църквата в Атина. За църквата в Коринт ни свидетелствува и Хегезип (II в.). През първата половина на III в. в Атина прекарал известно време знаменитият александрийски богослов Ориген. На I вселенски събор присъствувал не само епископът на Атина, но и епископът на гръцкия град Лариса.

Не е известно да е проповядвал в Тракия някой от апостолите. Грижите на св. апостол Павел за основаните в Троада (на Дарданелския бряг), Филипи и Солун църкви, близки до тази провинция, и големият му авторитет послужили като основа да се създадат предания, че той не оставил без внимание и някои тракийски градове. Подобни предания гласят, че в Филиппол (Пловдив) пръв епископ бил апостолският ученик Ерм, а в Тракийска Верея (с. тара-Загора) — Карп. През втората половина на II в. в град Девелт (западно от Бургас) и Анхиало (Поморие) имало епископски седалища. Девелтски епископ от това време бил Елий Публий Юлий (около 190), а анхиалски — Сотас. И двамата

водили остра борба против монтаизма. Съдбата на християнството в Тракия през III в. не е известна. Трябва да се предполага, че то се е разпространило и в други градове на тази провинция през това столетие. Защото достоверни мъченически актове от началото на IV в. (Диоклетиановото гонение) сведочат за християнски мъченици в тракийските градове Адрианопол, Друзипара и Епиват. През време на това гонение (303—305) пострадал хераклийският епископ Филип, неговият диакон Хермес и хераклийският свещеник Север. Телата на епископ Филипа и дякон Хермеса били хвърлени в р. Марица, но одринските християни ги извадили и погребали. На I вс. събор (325 г.) са присъствали двама одрински епископи, и епископът на град Хераклия (днес Ерекли). Епископът на Хераклия участвувал на този събор с правата на митрополит, комуто е бил подчинен епископът на Византия. Значи през това време е имало епископско седалище и във Византия, където не е известно, кога е била основана църква. Преданието за основаване на църква във Византия от св. ап. Андрей и поставянето на апостол Павловия ученик Стахий за пръв неин епископ се е създало през IV в., след като император Констанций (в 357 г.) пренесъл тук костите на св. ап. Андрей от Патрас (Пелопонес). Начело на епископията във Византия стоял, когато бил свикан I вс. събор (325), епископ Митрофан или Александър.

През разглежданото време християнството си пробило път и в Северна България (Мизия). Според късни предания в Одесус (Варна) бил епископ Амплий, вероятно ученик на св. ап. Павел. От достоверни мъченически актове се установява, че християни е имало и в други черноморски мизийски градове: Доростол (Силистра), Томи (Кюстенджа) и Аксиопол. През време на Диоклетиановото гонение в Доростол пострадал епископ Дасий и шест римски войници. През първата четвърт на IV столетие епископски седалища имало в Сердика (София) и Маркианопол (днес развалини до село Девня, Провадийско). На I вс. събор присъствувал сердикийският епископ Протоген, който бил натоварен да оповести решенията на събора в своята провинция и епископът на град Маркианопол, основан от император Траян.

През V в. християнството обхващало почти всички туземци на Балканския полуостров. Първи негови последователи били гърците, които населявали бреговете на моретата, а след това живеещите във вътрешността на Полуострова римски колонисти. По-късно то обхващало романизованите и единизовани тракоилирийци, а най-после и самите туземци: неелинизованите и нероманизовани тракоилирийци. Според запазено историческо известие тракийското племе беси, което живяло в Родопите, притежавало през V в. на свой език книгите на св. Писание и извършвало богослужение на свой език. Известен разпространител на християнството между беси, гети, скити и други тракийски племена през втората половина на IV и първата на V в. бил Никита Ремезиански (Ремезиана се намира между Ниш и Пирот и се нарича днес Бяла-Паланка).

За степента на разпространението на християнството в Балканския полуостров през разглежданото време говори ясно обстоятелството, че той бил разделен на две църковно-административни единици, съпадащи с гражданското му разделение: на Илирик, който обхващал

земите на запад от река Вит и който се управлявал от папата чрез негов викарий в Солун и Изток, който се простирал на изток от тази река и се намирал под юрисдикцията на цариградския патриарх. В 732 г. и провинцията Илирик минала под ведомството на Цариградската патриаршия. За състоянието на християнството в западната и югозападна част на Полуострова през VI в. говори ясно основаването на епископия Първа Юстиниана.

2. Архиепископия Първа Юстиниана.

Архиепископия Първа Юстиниана била основана от император Юстиниан Велики (526—565) в 535 година. Желаяйки да увековечи своето родно село Таврезий, което се намирало близо до крепостта Велдериана, той го превърнал в голям красив град, който нарекъл Първа Юстиниана. В гражданско отношение новият град бил направен център на префектура, а в църковно — седалище на автокефален архиепископ. Архиепископът на Първа Юстиниана, съгласно дадените му с XI и 131 новела права се избирал и поставял от събора на епископите в неговия диоцез и се ползвал с такива права във вътрешното управление на архиепископията, с каквито се ползвали патриарсите.

Не е известно къде точно се е намирал град Първа Юстиниана. Едни учени поддържат, че той се е намирал на мястото на днешния град Скопие или Призрен, а други (Голубински) — на мястото на сегашния Кюстендил или околото него. Иречек като че ли е склонен да предполага, че той се е намирал малко на юг от Скопие, където днес съществуват селата Таор и Бадер. Още преди 14 в. се е поддържало, че град Първа Юстиниана е град Охрид.

Архиепископия Първа Юстиниана обхващала следните земи: 1. Средиземна Дакия, в която се намирал град Първа Юстиниана, Сердика (днес София) и Наисус (днес Ниш); 2. Прибрежна Дакия, която се простирала на юг от Дунава между река Искър и Тимок; 3. Горна Мизия между Тимок и Сава; 4. Дардания с градове Скупи, Скопие и Улпияна, която се е намирала в Косово-поле; 5. Превалитания с градове Скодра (Шкодра) и Лисус, Алесио, Леш; 6. Втора Македония с град Стоби, който се намирал до устието на река Черна, която се влива в река Вардар; 7. и част от Втора Панония, която се заключавала между долното течение на река Сава и Драва.

Архиепископия Първа Юстиниана съществувала кратко време. Последното известие за нея е от началото на VII столетие. Среца се в едно послание на Папа Григорий I от 601 г. Трябва да се приеме, че архиепископия Първа Юстиниана е била унищожена заедно с разорването на самия град от аварите в началото или края на VII век.

3. Разпространение на християнството между балканските славяни.

Славянските племена в Малка Скития и Долна Мизия се намирали дълго време под византийска власт, преди да влязат в състава на българската държава. Поради това трябва да се предполага, че тяхното християнизирание е започнало много време преди идването на българите тук и основаването на Българската православна църква. Няма известия, по кои пътища християнството прониквало между тях.

Трябва да се приеме, че тяхното християнизирание започнало посредством местните жители, в допир с които те влезли и влиянието, което изпитвали от християнските центрове в Маркианопол, Доростол и Одеус. Живеейки в общи поселища с християнизирани траки, илيري и гърци, славяните започнали под тяхно влияние да възприемат християнската вяра. За това допринасяло твърде много и обстоятелството, че езическата религия на българските славяни нямала развит култ, а християнската обръщала първоначално внимание тъкмо с него. Славянските племена пък, които населявали Тракия, Македония и Албания, ще да са попаднали под мощното влияние на древните християнски центрове, каквито са били Цариград, Солун, Филипи, Пловдив, Охрид, Анхиало, Месемврия и Драч. Солунският митрополит ще да е изпращал и специални проповедници сред славяните. Основание за подобно предположение се съдържа в тъй наречената Солунска легенда, според която християнският проповедник Кирил из Кападокия отишел в Солун и от там заминал за Шипско, където проповядвал на езичниците. Солунски християни обрънали към Христа един славянин механик, който построил обсадна машина за превземането на Солун. Християнството прониквало сред българските славяни (славяните, от които се образувала българската народност) и посредством пленниците, които те вземали в набегите си против византийската империя. Тези пленници, вероятно гърци, между които ще да е имало и духовни лица, проповядвали християнството на своите завоеватели. Други разпространители на християнството сред балканските славяни са били покръстените войници славяни, които служили във византийската войска през V в. и чието число се увеличило особено много през първата половина на VI в. През времето на Юстиниан II Ринотмет (685—711) те наброявали в императорската войска повече от 30 хиляди души. Влезли в допир с християнски гръцки полкове и поставени да живеят в гръцки градски гарнизони, славяните войници попадали под влиянието на християнството. Когато те се завръщали в родните си села или градове, ставали проповедници на новата си вяра.

Според свидетелството на княз Борисовите пратеници на събора от 870 година, когато българите завладяли днешна Северна България (Малка Скития и Долна Мизия), те заварили тук гръцки свещеници. Не ще и дума, че, ако това известие е вярно, гръцките свещеници са проповядвали на славянското население и са го обръщали към Христа. Пелопонеските славянски племена милинци и езерци продължавали да се противят на византийската християнска мисия и през X в., както за това сведочи житието на св. Никон Метаноит (умрял 998 г.). Има известия, че някои славяни усвоявали гръцката наука и поощрявали в гръцки клир. Цариградският патриарх Никита (766—780) ще да е бил славянин. Преди да стане патриарх, той бил свещенослужител при храма св. Апостоли в Цариград и изпълнявал длъжността началник на манастирите при Цариградската патриаршия. За мощното гръцко влияние изобщо и в частност християнско, под което са изпаднали много славяни, говори фактът, че те по свидетелство на Черноризец Храбър (от IX—X столетие) си служили с гръцко писмо, нямайки още свое. Не е известно, дали мизийските славяни християни са имали храмове

и свещеници до идването на българите. Голубински допуска, те да са имали такива, но в ограничено количество.

4. Разпространение на християнството сред българите.

Християнско влияние някои българи са изпитвали още от времето на кан Кубрат, когато са населявали областта около Азовско море. В 528 г. бил покръстен в Цариград вождът на българското племе кутригури Горд или Гордас. Кръстник му е бил император Юстиниан Велики (526—565). Горд дори се опитал да въведе християнството в страната си, но не успял, понеже бил убит при избухналия против него бунт. Според Иоан Никиуски (в Южен Египет) и цариградския патриарх Никифор дори предшественикът на Кубрата, вероятно Орхан, бил покръстен в Цариград с боляри, жени и копиеносци. Кръстник на кана е бил византийският император, а на свитата му — дворцовите сановници. Епископ Иоан Никиуски свидетелствува, че и Кубрат е бил покръстен в Цариград, където бил възпитаван и израствал като дете в императорския двор. Като владетел вече той завързал тесни политически връзки с Византия. Сключил военен съюз с император Ираклий (610—641).

След завладяването на Малка Скития и Долна Мизия от Испериха християнството започнало да се разпространява и сред туранобългарите. Пътищата, по които то прониквало между тях, са почти същите, по които то прониквало и между по-раншните поселници на Балканския полуостров. Първи разпространители на християнството сред Испериховите българи били покорените от тях местни племена, които са били вече покръстени. Влизайки в допир с тях, прабългарите се поддавали на християнско влияние и приемали кръщение. В това отношение от голямо значение ще да е била веротърпимостта, с която се отличавали първите български канове. За покорените от българите местни жители християни като първи разпространители на християнството сред тях ние намираме пряко указание у охридския архиепископ Теофилакт. Като съобщава за страшното опустошаване на завладяните от тях земи, преселването на жителите им от северните градове в южните и разрушаването на всички християнски храмове, той добавя: „Но подвластните им християни, като запазили чистата си бащинска вяра (християнска), проповядвали им християнската вяра във всичките си разговори с тях и, доколкото им било възможно, просвещавали ги със светлината на Евангелието“. Този процес на християнизирание на българите от страна на местните жители не ще и дума, ще да е започнал не в центъра на земите, които били завладяни от тях — Шумен и Плиска (Абоба), а по краищата, където българският езически елемент е бил по-слаб, а християнският по-силен. Като племена, които стояли по-високо в умствено и културно отношение от българите, местните жители (славяни и не-славяни) упражнявали силно влияние върху тях, и те започнали да усвояват техния език, обичай и християнска религия.

Други разпространители на християнството сред прабългарите били византийските пленници, които те отвеждали през време на военните си походи срещу Византия, а така също и приелите във Византия християнството български пленници. Когато последните пленници се завръщали в родината си, ставали разпространители на християнската си вяра сред своите близки. Особено много византийски пленници имало в България

през времето на кан Крум (803—814). В 812 г. той превзел град Девелт (западно от Бургас) и отвел всичките му жители в плен заедно с техния епископ Георги. На следната година (813) той постъпил по същия начин с жителите на град Одрин и неговия митрополит Мануил. След превземането пък на Аркадиопол (Люле-Бургас) в 814 г. Крум закарал в България 50 хиляди пленници. Между византийските пленници, значителна част от които ще да са били християнизирани славяни, е бил още и никийският (в Тракия) епископ Лев, епископ Петър, неизвестно от къде, образованият Кинам от Одрин, свещениците Парод, Гавриил и Сионий и военначалниците християни Иоан и Леонтий. Според Константин Багренородни митрополит Мануил и други пленници проповядвали християнството в България и обръщали мнозина към Христа. Кинам (Кинамон) бил възпитател в българския кански двор, а византийски пленници-техници — работели в държавните постройки. Ако се приеме, че Крумовите закони против кражбата, клеветата, пиянството и просията не биха могли да се обяснят без влиянието на християнския морал, може да се види ясно, каква идейна работа са извършили християнските проповедници в България.

За насаждането на християнството между българите голяма роля безспорно са играли и оживените търговски сношения между Византия и България. Български търговци в Цариград усвоявали гръцки език и култура, а заедно с това и неразривно свързаните с нея християнски идеи. До каква степен гръцкото влияние прониквало в българския кански двор сведочат многобройните гръцки надписи на камък от времето на Омуртага, Маламира, Пресияна и княз Бориса. Византийско влияние започнало да прониква в българския кански двор още от времето на кан Тервел (701—719), който започнал да подражава на византийските дворцови нрави. Българският кан Телериг пък, както това се отбеляза, бил покръстен в Цариград, където избягал в 777 г. поради избухналия против него бунт.

5. Гонение на християнството в България.

С името на кан Омуртаг е свързано първото преследване на християните в България. Този факт предполага значителните размери, които е взело християнството през времето на Крума (803—814) и неговия приемник Омуртаг (814—832). Не може да се каже обаче с положителност, какви са били точно тези размери. Знае се само, че според Константин Порфирогенит „много българи били привлечени към истинската Христова вяра и на много места в тяхната страна били посетили семената на Христовото учение.“ Забелязвайки, че християнството застрашава старата езическа религия на неговите поданици българи и по този начин ослабва българският елемент в държавата му, Омуртаг решил да спре развоја на християнството, като подхвърли на преследване неговите проповедници. Понеже разпространители на християнството в страната му са били главно пленените епископи, свещеници, висши чиновници и по-видни славяни и гърци, ударите били насочени най-напред против тях. Били умъртвени доста християни. Загинали мъченически одринският митрополит Мануил, никийският епископ Лев, епископ Петър, Георги Девелтски, свещеник Парод, клириците (вероятно презвитери) Гавриил и Сионий, християните военначалници Иоан и Леонтий и други 377 хри-

стияни, чиито имена не са известни. Освен това Омуртаг се опитал да застави придворния учител Кинам да се откаже от вярата си в Христа. Архиепископ Теофилакт разказва, че при раздялата на пленниците, които Крум отвел в България, Кинам, който бил прекрасен по тяло и душа юноша, се паднал на Омуртага. Вследствие на своя благ характер и ученост Кинам спечелил не само симпатиите на хана, но и на неговите приближени. Едно не харесвали у него и съжалявали за това придворниците: че той нямал с тях еднаква религия. Поради това Омуртаг употребил големи усилия да го накара, да се откаже от християнската си вяра. И когато Кинам не само не се отказал от нея, но изповядал смело Христа и проклед бездушните идоли, канът тъй се разсърдил, че заповядал да подложат на страшни мъки смелия Христов изповедник и след това да го хвърлят в тъмница, където останал до смъртта на Омуртаг. Все с цел да спре развоја на християнството в България, Омуртаг, по силата на сключения с Византия мирен договор за 30 години, решил още да се освободи от гръцките пленници, които били главни разпространители на Христовата вяра в страната му. Според този договор двете страни са задължавали да си резменят пленниците. Въпреки това обаче не всички пленници гърци, годни да насаждат Христовото учение, се завърнали в родината си. Останал в България Кинам и други пленници (Теодор Куфара).

6. Християнството в българския кански двор.

Опитът на Омуртага (814—832) да унищожи християнството в България, не дал желания резултат. Преследванията на християните напротив засилили тяхното религиозно въодушевление. Христовата вяра проникнала дори и в канския двор. След смъртта на Омуртага престолът минал в ръцете на неговия най-малък син Маламир (832—836), който не ще да е бил така зле настроен против християните, както неговият баща. Маламировият най-стар брат Енравот си спомнил „по Божие вразумение“ за Кинама и поискал от Маламира да го освободи от тъмницата и да му го предаде. Когато Кинам се явил пред Енравота, той го убедил в превъзходството на Христовата вяра над езическата, и Енравот се покръстил. Щом узнал за обръщението му към Христа, Маламир го повикал и под страх на смъртно наказание му заповядал да се върне към бащината си религия. Но Енравот бил готов по-скоро да пострада за Христа, отколкото да се откаже от Него. Поради това на 30 годишна възраст той бил умъртвен по заповед на Маламира за християнската си убеденост. Енравот посрещнал смъртта с пророчество, че вярата, за която той умира, ще залее цяла България и ще вземе връх над езичеството. Енравот е първият българин, който е запечатал вярата си в Христа с мъченическа смърт.

7. Покръстване на княз Бориса и болярски бунт против него.

Покръстването на княз Бориса (852—889) било продиктувано от важни вътрешни и външни обществено-политически причини. Между вътрешно-политическите причини на първо място стои нуждата да се премахне съществуващият етнически и религиозен дуализъм в българската държава, който дуализъм я разслабвал, а на второ — нуждата да се укрепят монархическата власт на българския княз, като се нанесе успешен удар на болярите, които му оспорвали тази власт.

Още през времето на кан Пресияна (836—852), баща на княз Бориса, в пределите на България били включени славянските племена, които населявали областта от река Стрема на Изток до Шар планина и Охридското езеро на Запад. Със завоюването на Славиния, т. е. Македония славянският елемент в българската държава взел голямо надмощие. Пръснатите из страната българи да я управляват се губели между славяните. Увеличаването на славяните в България означавало увеличаване на християнското население в нея, защото славяните са били християни по религия. По този начин етническият и религиозният дуализъм в България се засилвал още повече. Между двете етническо-религиозни групировки (славяните-християни и прабългарите-езичници) съществувал антагонизъм, който се изразил във възстание от страна на боляри, когато княз Борис приел кръщение. Княз Борис не е могъл да не прецени, каква вътрешна обществено-политическа язва представлява за страната му този етнически и религиозен дуализъм и да не потърси средство за нейното премахване. Той знаел добре, че бъдещето на неговата държава може да бъде изградено само върху духовно-културното единство на двата етнически елемента — славянския и прабългарския. И единствената сила за обединяването на българи и славяни е могло да бъде само християнството, което е било религия на по-голямата част от българските поданици и което е било проявило вече своята културна мощ в други страни.

На второ място чрез въвеждането на християнството в страната си княз Борис си осигурявал поддръжката на славянската маса, чиято религия е било то. А славяните са му били необходими, за да може да закрепят монархическата си власт, към която той се стремил, както се стремил и неговият предшественик кан Крум и да се избави от зависимостта на българските боляри, които му оспорвали тази власт. Християнството могло да подхранва тези тенденции на българския княз с учението си, че всяка власт идва от Бога, а не от болярите или изобщо от обществените групировки.

Към външно-политическите причини за покръстването на княз Бориса трябва да се отнесе нуждата, България да бъде изравнена със съседните ней държави. Както е известно, България през негово време била заобиколена от християнски държави и компактни славянски християнски маси. На Изток тя имала за съсед Византия, на Запад — Великоморавия и Германия, а на Югозапад — компактните християнски маси на славяните в Македония и Южна Албания. Стремелът му да се изравни с Византия и Германия, го карал да се покръсти, защото според средновековните схващания на езическите владетели и държави се гледало като на варварски държави и владетели. Изравняването е било възможно само върху почвата на еднаквата християнска религия. Освен това и двете империи — Германската и Византийската — се домогвали да прострат влиянието си в България чрез насаждане на християнството. Както римските епископи, така и цариградските, искали да имат България в църковно отношение под своя власт.

Според някои историци не без значение за покръстването на княз Бориса е било и неговото вътрешно убеждение, че християнската религия стои несравнено по-високо от езическата. Това убеждение се сложило у него под влиянието на неговата сестра, която е била покръ-

стена във Византия като пленница и след време се завърнала в българския княжески двор. Посоченото мнение почива главно върху по-късни религиозно-нравствени прояви у Бориса, който оставил княжеската корона и се посветил на служба Богу като монах. Особено значение привърженците на това мнение отдават на горещите му молитви, които е отправял към Бога.

Решил главния въпрос да се покръсти, княз Борис трябвало да реши след това, от къде да приеме кръщение: от Рим или от Византия. В 864 г. той съобщил на своя съюзник Лудовик Немски, че е склонен да приеме кръщение, но не бил решил още, от къде да ги приеме. Опитите на Великоморавия да се зближи с Византия, от която тя поискала славянски просветители против немското влияние, накарала Бориса да потърси също така поддръжката на Византия, бояйки се от византийско-моравския съюз. Повод да приеме кръщение именно от Византия му дало едно случайно обстоятелство. В България, вероятно през 864 г. — настъпил голям глад. Желаяйки чрез оръжие да се здобие с храни, а може би и с плодородни земи, Борис обявил война на Византия. Той имал успех. Византийците поискали мир, който бил сключен при условие, Борис да приеме кръщение от тях, а те да удовлетворят неговите искания. В 865 г., когато бил сключен мирът, Борис се покръстил, като задочен кръстник му бил император Михаил III, поради което той получил име Борис-Михаил.

Княз Борис бил кръстен от специално изпратен за целта „гръцки архиепископ“ от Цариград. Кръщението е станало на вероятно там, където е бил сключен мирът. Освен Бориса били кръстени и придружаващите ги висши български държавници. Тяхното покръстване обаче станало в Цариград.

Като се завърнал в Плиска, столицата на тогавашна България, княз Борис заповядал да започне постепенното покръстване и на неговите поданици. Според български летописни известия едни от неговите поданици изпълнили с радост заповедта за покръстването, но други били покръстени на сила.

Не всички боляри били за покръстването на българския народ. Една част от тях, след като били покръстени принудително, подигнали възстание, за да свалят Бориса и го заменят с езичник, защото в покръстването му те били склонни да видят акт, който отивал против техните привилегии. Борбата следователно била не само против християнската религия, но и против неограничената власт на княза. Възстаниците обвинявали княз Бориса, че им наложил не добра религия, която предвиждала за най-малък грях строги наказания, забранявала многоженството, предписвала строги пости и др. Княз Борис обаче, подкрепен от останалите му верни боляри, с необикновено безстрашие излязал срещу тях и потушил възстанието. Не само една част от възстаниците, но и техните семейства били избити. Били унищожени 52 болярски семейства с жените и децата, а останалите размирници хвърлени в затвора и освободени много късно. Така опозицията срещу новата вяра и срещу княза била задушена. Заповедта на княз Бориса за покръстването на българския народ продължила да се прилага. Липсват сведения обаче за хода на разпространението на християнството в България след издаването на тази заповед. Като се вземе пред вид

избиването на противниците на новата вяра, трябва да се приеме, че целият български народ е бил покръстен постепенно в не много продължително време след покръстването на българския княз.

Покръстването на княз Бориса било означено с каменен надпис на гръцки език в Главеница, която се намирала близо до Авлона. От този надпис се знае, че то е станало в 865 г. След покръстването си и потушаването на болярското възстание княз Борис насочил внимание към въпроса за уредба на самостойна Българска църква.

8. Основаване на Българска църква.

Като кръстопът, какъвто е и сега, България била изложена на различни политически и религиозни влияния. Скоро подир покръстването на българите в нея се явили проповедници не само на двете големи християнски църкви — Римската и Цариградската, но и на различни секти сетне и на иудейство и мохамеданство. Арменците също се тъкмели да изпратят проповедници в България. Тези различни конфесионални и религиозни влияния смущавали княз Бориса, и той търсил начин по-скоро да утвърди религиозното единство на своите поданици, а посредством това и тяхното етническо единство. Единственият път за постигане на тази велика цел той съзирал в създаването на независима Българска църква от ранга на древните патриаршии. А това значи: църква с независим духовен глава. Гърците обаче не били склонни да дадат на българите не само такъв самостоен духовен глава като източните патриарси, но дори нито митрополитили епископ. Те изпращали в България недостатъчно образовани свещеници, които не могли да утвърдят в съзнанието на новообърнатите българи чистата християнска истина, а разпространявали между тях нови суеверия. Нежеланието на гърците да дадат на българите независим църковен глава се обуславяло от теорията за пентахрията, според която в цялата църква могло да има само пет патриарси. Освен това те смятали българските земи за съставна част от диоцеза на цариградския патриарх, понеже 28 правило на Халкидонския събор включило тези земи тогава в неговия църковен диоцез. Тъкмо тази опасна за самостойността на българската държава църковна зависимост от гърците, накарала княз Борис да се обърне към папата. Борис се надявал, че папата ще удовлетвори неговото искане, за да го привлече на своя страна. Освен това той имал основания да мисли, че латинското влияние, което не било свързано с една държава и една народност, каквото е било гръцкото, не ще бъде така опасно за самобитността на българската държава, както не е било опасно за германската империя. По тези причини в 866 г. Борис се обърнал към Лудовик Немски и поискал да му изпрати епископ и свещеници. През месец август същата година той изпратил и в Рим голяма делегация, в която влизал един от неговите синове, боляринът Петър и други лица, носещи скъпи подаръци на папа Николай I (858—867) и писмо от българския княз. Борис молил папата да му изложи чистото Христово учение (сине макула ет руга), да му изпрати способни проповедници, сборник от римски граждански закони и да му отговори на 106 въпроси, които се отнасят до религиозни, политически, обичайни, съдебни и други теми. Княз Борис питал, например, може ли да се ходи в църква с чалма; в кои дни може да се работи и

поюва и в кои не може; може ли при бой да служи за знаме конска опашка; позволени ли са гадания, преди да започне боя; колко пъти на ден да се моли мирянинът; да си служи ли с камък за изцеление; да се къдне ли в меч; князът може ли да се храни сам, дори отделно от жена си; какви наказания да налага на провинените и други. Главният въпрос обаче, който обуславял изпращането на цяла делегация до папата, бил: може ли българите да имат свой патриарх и, ако може, кой трябва да го постави? Папата дал добре обмислени отговори почти на всички Борисови питання. На Борисовото искане да му изложи и изпрати писмено чистото Христово учение, той отговорил, че това е работа, която иска много време и труд и че същината на Христовото учение се състои във вярата и добрите дела. На питането досежно духовния глава на Българската църква папата отговорил, че засега българите могат да получат епископ, а след като се увеличат техните епископи, един от тях ще може да бъде поставен за архиепископ, подобно на архиепископа на Германия и Галия. Българският архиепископ безспорно трябвало да бъде поставен от „наместника“ на св. апостол Петра. Отговорите на папа Николай I били изпратени в България през ноември 866 г. чрез двама римски епископи: Павел Популонски и Формоза Портуйски, които покъсно станал папа. Папският отговор досежно духовния глава на независимата Българска църква дал известна надежда на княз Бориса, че може след време да получи исканото от Рим, поради което той приел католическите духовници, богослужебните книги и граждански закони, които му изпратил папата и продължил преговорите. Щом дошли в България, както свидетелствува патриарх Фотий, папските пратеници започнали да разпространяват в нея римокатолически вярвания и обичаи и да изместват православните. Започнали да четат например символа на вярата с прибавката „и от Сина“ (Филиокве), да отхвърлят действителността на извършеното от свещеници таинство миропомазване, да въвеждат пост в събота, да разпространяват учение за целибата и др. В 867 г. Борис изпратил нова делегация в Рим, чрез която искал от папата да постави за български архиепископ Формоза, с когото той се разбрал бързо и да му изпрати свещеници, които да учат народа и да свещенодействуват, понеже гръцките свещеници били изгонени от него. Поради това княз Борис върнал изпратените му същата година от Лудовик Немски свещеници, на чело с пасавския епископ Ерменрих, който бил добър познавач на славяните. Папа Адриан II (понеже папа Николай I не бил вече жив) изпратил в България добре подготвени свещеници и двама епископи: Доминик Тринизийски и Гримоалд Полимартийски. Павел и Формоза били отзовани. Папа Адриан II не се съгласил да постави Формоза за български архиепископ, като се мотивирал, че той си има епархия, която не могъл да напусне и предложил на Бориса да избере за български архиепископ един от дошлите в България римски свещеници. Княз Борис не останал доволен от отношението на папата към въпроса за избора на български архиепископ и чрез ново посолство от втората половина на 869 г. поискал да бъде поставен за български архиепископ или дякон Марин (когото той познавал от 866 г., когато Марин като папски пратеник за събора в Цариград от същата година престоял известно

134/92-0

време в България, чакайки пропуск от византийското правителство) или някой от добрите кардинали. Папа Адриан не изпълнил и тази молба на Бориса, като се мотивирал пак, че дякон Марин е задължен да го представлява на събора в Цариград (869 г.) и предложил на българския княз да приеме за български архиепископ изпратения му иподиакон Силвестър. Борис върнал веднага Силвестра и придружаващия го епископ Леопард Анконски и повторно поискал Формоза или Марина за български архиепископ. Адриан II, не споменавайки вече имена, отговорил, че ще постави безусловно за архиепископ в България този, когото Борис посочи по име, но не Формоза или Марина.

Българите се убедили, че чрез папата те не ще могат да се сдобият с независим църковен началник и да турят основите на самостоятелна Българска църква, подобна на източните патриархии. Без да скъсва видимо връзки с папата, Борис започнал да мисли за връщане наново към Византия, която сега се показала склонна да му даде архиепископ. Гърците дори започнали да полагат усилия, да го откъснат от Рим. През това време се водела остра борба между Цариград и Рим, и гърците следели живо хода на преговорите между княз Бориса и папата. Същевременно новият византийски император Василий Македонец, Крумов пленник като дете, повел помирителна политика с Рим и възобновил любима на папата Игнатий на цариградския патриаршески престол. За уреждане на спора между двете църкви бил свикан в Цариград събор през 869 г. Решил да получи архиепископ от Византия, от която приел кръщение, към която гравитирал църковно православието и към сближение, с която го подтиквали новите външнополитически обстоятелства (Лудовик Немски победил моравците и могъл да заплашва вече и българите), Борис изпратил в Цариград делегация начело с боярина Петър, за да поиска, заседаващият там събор да се занимае и с българския църковен въпрос. Българската делегация пристигнала към края на заседанията на събора (10-то заседание от 24. II. 870 г.), заедно с пратениците на германския император. На специално (извънредно) заседание от 4. III. 870 г., станало в царския дворец, на което заседание по заповед на император Василий Македонец присъствували папските представители: непският епископ Стефан, остийският Донат и дякон Марин, представителите на александрийския, антиохийския и иерусалимския патриарх и при присъствието на цариградския патриарх Игнатий бил разгледан повдигнатият от Борисовите пратеници въпрос: на коя църква трябва да бъдат подчинени българите? Папските представители поддържали, че този въпрос е разрешен, понеже в България вече пребивавали латински свещеници и епископи. Българските делегати възразили, че още когато българите заели земите на тогавашна България, заварили там гръцки свещеници. Този факт сочи недвусмислено, че българите искали да бъдат под духовното ведомство на православието гърци. Съборът решил със съгласието на патриарх Игнатий, България да бъде под ведомството на Цариградската патриархия. Макар тук да не ставало дума за независима Българска църква, а за подчинена такава на Цариград, княз Борис приел решението на събора, надявайки се, че това е началото на последна независима Българска църква. Има основание да се мисли, че още същата (870) година патриарх Игнатий изпратил в Бъл-

гария първия български архиепископ. Според по-стар препис на старобългарското сказание „Чудото на св. Георги“ първият български архиепископ се казвал Стефан, а според по-нов препис — Иосиф. Така била поставена основата на поместна автономна Българска църква. Тя осигурявала като споителна сила обединението на българи и славяни в една българска народност и държава. Борисовата идея за независима народна църква била усвоена по-късно и от съседни православни славянски и полуславянски църкви: Сръбска, Руска и Румънска.